

Жастарға артқан үкілі үміт

Абай «Көкірегі сезімді, көңілі ойлы» адамдарға үміт артты. Олардың жүрегін оятты. Білімге, ғылымға талаптануға үздіксіз үндеп отырды.

Абай өлеңдері, поэмалары, қара сөздері адам тағдырының жан-жақты қатпарларын ашып қана қоймай, кез-келген тығырықтан шығуды да көрсетіп береді. Айтайын дегеніміз, ұлы ақынның жастарға арналған өсиеті, кеңесі, сенімі болғандықтан, осы тақырыпқа жазылған өлеңдерін сарапқа салсақ дейміз. «Жасымда ғылым бар деп ескермедім» өлеңі әрқайсымызға таныс, әрі оны Абай ақындығының зор идеясын бастаған өлең қатарына жатқызамыз. 1886 жылы ақынның қаламынан туған осы тақырыптағы толып жатқан тың өлеңдерді көреміз. Мәселен, жас буынға арналған «Интернатта оқып жүр», «Ғылым таппай мақтанба», «Жігіттер, ойын арзан, күлкі қымбат», «Бір дәурен кемді күнге» деген өлеңдері бүгінгі күннің жастарын да терең мазмұнымен, озыңқы ойымен баурай алады. Өз ортасының ақылды басшысы болған Абай өсер ұрпақтың сана-сезімі, рухани жан дүниесіне қозғау салып отырады. Парасаты, білімді, интеллектуалды азамат боламын деген жастар үшін жоғарыдағы өлеңдер сарқылмас қазына саналады.

«Интернатта оқып жүр» өлеңін оқып отырғанымызда, ақынның қоғам үшін қайғырып, оған қамқорлық жасап, талай қазақ баласының оқудағы мақсаты не болатындығын айқындап береді. Ол, әрине, халқына адал қызмет ету. Оған қол жеткізу үшін:

*Пайда ойлама, ар ойла,
Талап қыл артық білуге.
Артық ғылым кітапта,
Ерінбей оқып көруге,
деп талаптануға, кітап оқуға шақырады.*

Қазақ баласының оқығандағы мақсаты не болу керек екендігін көзбен көріп, қолға ұстатқандай айта алған. Мақсаты халықтың керегіне жарау, ертеңіне еңбегімен, білімімен қызмет етуді айтып отыр. Дұрыс, өлеңде Салтыков пен Толстойлар да аталады. Өйткені олар да халық қамын жеген озық ойлы жандар. Солардан үйреніп, терең білім игеріп, үлкен азамат атанып, халқын сүйіп, елінің көркеюіне, дамуына қалтқысыз қызмет етуге дайын болып қалыптасатын тұлғаны іздейді.

Жастарға арналған өсиет өлеңінің ой жағынан көрнектісінің біреуі – «Ғылым таппай мақтанба». Бұл өлеңде ақын тереңге барып, көп ой қорытқан. «Ғылым таппай мақтанба»-ны бағдармалық өлең деп атауға да келеді. Адам бойындағы жарастық табатын қазына деп ғылымды жоғары қояды. Оған талпыну әрбір жігерлі жастың биік арманы болуға тиіс деп көрсетеді. Бұл ақынның өз дәуірі үшін ғана емес, осы күнде де шешуші

мәселе десек, артық айтпағандық болар. Гуманист ақын Абай жас буынға «бес нәрсеге асық бол», «бес нәрседен қашық бол» деп ұғындырады (талап, еңбек, терең ой, қанағат, рахым, өсек, өтірік, еріншек, мақтаншақ, бекер мал шашпақ). Жамандықтан жирендіре отырып, жақсылыққа үндеген ақын адам болудың арлы жолын нұсқайды. Себебі Абай ойының түпкі қазығы – «Адам бол!». Осы бағыт-бағдар Абайша толық адам ілімінің негізі болып қаланады. Талапты жоғары қоя отырып, адалдықпен еңбек етіп, мақсатқа жету жолын меңзейді. Осы арқылы адамның әулиесі атануды армандады.

«Интернатта оқып жүр» өлеңі өзі үміт еткен өскелең, ойлы жасқа арналады.

Жас буынға арналған 1886 жылдың жемісі болған өлеңінің бірі – «Жігіттер, ойын арзан, күлкі қымбат» деген ұзақ өлең. Бұл ақынның жастарға арналған татулық, достық мәселесін қозғайтын насихат өлеңі. Абай шыншыл, адамгершілікке сүйенген жастың достығын айрықша қадірлейді.

Өлең күншілдіксіз тату бол, қиянатшыл болма деп, болашақ өмірдің жастарына айтылатын ақыл-кеңес іспетті болып келеді:

*Кемді күн қызық дәурен тату өткіз,
Жетпесе біріндік бірін жеткіз!
Күншілдіксіз тату бол шын көңілмен
Қиянатшыл болмақты естен кеткіз!*

Шешендікпен, ақылғойлықпен айтылған терең ой ұғамыз. Абайдың ағалық, ұстаздық ниетін оқыған жас қазір арамызда кездесіп қалатын араздық, жаулық атаулыдан аулақ болары анық. Ақын әрі қарай жолдастық, сұхбаттастықтың қадірін шексіз адам білмес деп қорытынды жасайды.

Абай ғылым мен білімге ұмтылып, алға қойған мақсатына жетуге табандылық көрсете алған жастың өнімді еңбегін де, асыл қасиеттерін де жоғары бағалайды. Гуманист ақын талантты өнер іздеген жандар туралы сүйіспеншілікпен айта отырып, олардың өмірдің әрбір саласында жігерлілік таныта алуына үлкен сенім артады.

Талап пен ғылымды меңгеру тақырыбы Абай шығармашылығында бұрын-соңды болмаған шын мәнінде орасан зор әлеуметтік мазмұнға иіктейді. Еңбексүйгіштік, мақсатқа жету, кішіпейілділік, мейірімділік сынды өнегелі қасиеттерді келеңсіз жайттарға қарсы қойды. Ақын ғалым болу мен адам

болу мәселесін бір-бірімен сабақтастыра өрнектейді. Екеуінің тамыры, түбі бір деп санайды ақын. Білімді болу үшін ақыл керектігін бәріміз де түсінеміз. Осы орайда айтарымыз – ағартушы Абай ақылды, білімді адамды аса жоғары бағалағандығы. Ақылды, білімді адамдар әрқашан керек. Қоғамның дамуы, экономиканың өрлеуі, рухани мұрамыздың гүлденуі сондай жандарға тікелей байланысты. Ақынның ойынша, кемел адам болу үшін ақыл мен ыстық жүрек иесіне қайрат-жігер де керек. Сондықтан:

Ақыл, қайрат, жүректі бірдей ұста,

Сонда толық боласың елден бөлек,

деп ақын ақылдылық, танып-білудің қуаттылығы, жүректің сезімталдығы адамгершілік сезімінің жоғары сатысына көтеретіндігін аңғартады.

«Әсемпаз болма әрнеге» өлеңінің өрнегі де, ойы да тым бөлек. Өлеңде қайрат пен ақылды айрықша қасиет ретінде айтады да, оларға адамгершілік, әділеттілік, мейірімділік, қосылғанда ғана игі ниетке, зор мақсатқа жеткізеді деген ой түйеді. Өлеңнің басында білімді бол, ғылымды сүй, өмірді таны, жан-жақты өнерлі бол дегенді айтады. Әрі қарай:

«Сен де бір кірпіш дүниеге

Кетігін тап та бар қалан!» дегенін қалай түсінеміз? Ақын ұзаққа көз жіберіп, қолыңнан келгені ғана болып жүрмей, халқына пайдалы, елдің дамуына үлес қосатын әлеуметтік-экономикалық тұрғыдан бәсекелес Отанның ұл-қыздары болыңдар дегенді айтады.

Ақылдылық, алғырлық, адалдық пен адамгершілік ажырамас бірлікте болсын дегенді басты қағида етіп ұстайды. Өз дәуірі үшін ғана емес, болашақ ұрпағына да даналықпен айтқан ақыл-кеңесі төмендегідей:

Қайрат пен ақыл жол табар,

Қаиқанға да қуғанға.

Әділет шапқат кімде бар,

Сол жарасар туғанға.

Өз заманының адамдарының да, жастардың да санасын өзгерту арқылы заманды түзетуге болады деп сенген ақын қоғамның кемшіліктерін жоюға тырысты. Біздің жастардың міндеті – ақылғой, данышпан ақын Абайдың өлеңдерін оқу, білімді болу, өсиетін орындау, үміт актар ұрпағы болу, борышымызды абыроймен атқару.

А.П. ДЖАХАЕВА, магистр, аға оқытушы,

Ұ.Т. УРАЗБАКОВА,

магистр, аға оқытушы, «Мектепке дейінгі және бастауыш оқыту теориясы мен әдістемесі» кафедрасы